

הדף היומי

מדרשית הדף היומי

הבית הרוחני שלך

עלון יומי ללומדי הדף היומי ו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ת"

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

מסכת ברכות - דף ז

עיונים על הדף

האם היה גאולה ממצרים בלילה?

נחלקו רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי האם צריך לסמוך גאולה לתפילה בתפילת ערבית, ריו"ח אמר שצריך לסמוך גאולה לתפילה ורבי"ל חלק וסבר שאין צריך לסמוך. וביארו שנחלקו בדרשת "בשכבך ובקומך", ובנוסף נחלקו בסברה, היות ועיקר הגאולה היה ביום שיצאו ממצרים, ובלילה לא היה גאולה מעולה לכן אין ענין לסמוך גאולה לתפילה, או היות ונתנו להם רשות לצאת מוגדר לתחילת הגאולה ויש לסמוך גאולה לתפילה.

באר רש"י (ד"ה זה הסומך) דעיקר גאולת מצרים בשחרית הוה כדכתיב "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל". למדנו מדברי רש"י שיציאת מצרים בפועל הייתה בבוקר, א"כ מה היה בערב. דברי רש"י לפנינו סתומים מעט, אבל להלן דף ט, א בשלהי העמוד כתב רש"י לאור דברי הגמ' שם, שהגאולה התחילה מהערב היות ומצרים נתנו להם רשות לצאת בערב, רק בפועל יצאו בבוקר.

ואולי יש מקום לבאר את המושג שלמדנו זה עתה גאולה לא שלמה, באור מעט מחדש. שהרי צריך להבין, אם מונים את הציאה בפועל ממצרים הרי היא בבוקר ומה מעלה ומה מוריד שהמצרים נתנו להם רשות, הרי לא מפיחם אנו חיים.

ונראה כך, 'קראת פסח' המכונה 'פסח מצרים', אותו קרבן פסח שהקריבו עם ישראל בארץ מצרים, דנו בגמ' בפסחים צו, א היכן הקטירו את האימורים (החלק העולה לגבוה בקרבן) והיכן זרקו את הדם בקרבן פסח. החלק הנוגע לעניינינו בזאת הסוגיא, כפי שעולה מדברי הגמ' שם וביאור הראשונים, שלא נזכר בפסח מצרים המושג 'מזבח'. אלא קיום 'זריקת הדם' המחייב מהלכות הקרבן, היה על המשקוף ועל המזוזות. ופשוט שלא היה זה רק לסימן 'למשחית במכת בכורות' גרידא, שהרי התורה אמרה "וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות וכו'" (שמות יב, כב) ואמרו במכילתא כמה וכמה הלכות בהזאה זו שצריך קודם על המשקוף ואח"כ על המזוזות והיה צד במכילתא שהמקדים מזוזות למשקוף לא יצא. ולמדנו שצריך טבילה בדם לכל הזאה בנפרד. מבואר שדן הזאה התקיים כדן. אולם מקום להקטרת האימורים לכאורה אין.

באמת, דעת רבינו מנחם, ופסקי הר"ד שכוין שלא היה ציווי על הקטרת אימורים, היה להם מותר לצלות ולאכלם כדן שאר בשר הפסח וכך עשו. המאירי חולק ואומר שנראה שצלאום בשפוד ושרפום לשם גבוה.

כאמור דנו בעקבות הסוגיא לפנינו מהי 'גאולת מצרים' שהייתה בלילה. נתבונן בעוד חלק שהיה בסדר יציאת מצרים, כאשר הגיע 'זמן הגאולה' ב'מכת בכורות' היה ציווי לקחת קרבן פסח, לבקר ד' ימים, נצטוו לקחת אגדת אזוב לצורך הזאת הדם על המשקוף והמזוזות כאמור לעיל. הוזהרו לא לצאת מפתח הבית וכו' ובאותה שעה היתה מכת בכורות. אח"כ אפו את בצקם וכו' יצאו ממצרים. קריעת ים סוף וכו'. ועיין פרשת בא לסדר הדברים.

אם זה הסדר האמור, נשים ליבנו לסדר הגאולה הנאמר בתפילת שחרית ב'עזרת אבותינו' וכו' 'ממצרים גאלתנו ד' אלוקינו ומבית עבדים פדיתנו כל בכוריהם הרגת ובכורך גאלת יום סוף בקעת וזדים טבעת וידיים העברת ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר'. לכאורה סדר הדברים תמוה ביותר, קודם היה צ"ל 'בכוריהם הרגת' וכו' ואח"כ 'מבית עבדים פדיתנו'. ה"ממצרים גאלתנו", יכול להיות שמוסב על עצם העבדות שהפסיקה כשנה קודם. אולם ה"מבית עבדים פדיתנו" שלכאורה מוסב על יציאה ממצרים זה קרה אחרי מכת בכורות ולא קודם. (עי' בתפילת ערבית ב"אמונה" שלכאורה הסדר כן תואם את המציאות הכרונולוגית)

אפשר לומר על דרך האולי, התורה אומרת בפרשת יתרו (שמות יט, ד) "אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי" מה ביאור הדבר שהקב"ה נשא את עם ישראל על כנפי נשרים ולאן. (עי' ברש"י שם שזה כעין משל) אולם אמר היונתן בן עוזיאל, "וטענית יתכן על ענין הי כעל גדפי נשרין מן פילוסין ואובילית יתכן לאתר בית מוקדשא למעבד תמן פיסתא ובההוא ליליא אתיבית יתכן לפילוסין ומתמן קריבית יתכן לאולפן אוריית. עכ"ל. ובאר הענין כך, אמר הקב"ה לבני" וכו' לקחתי אתכם מרעמסס על עננים לבית המקדש שתעשו שם קרבן פסח ואח"כ לחזרתי אתכם למצרים כדי שתתקרבו למתן תורה.

שמענו חידוש גדול! בליל טו' בניסן בשנת 2448 לבריאת העולם בני ישראל יוצאים ממצרים על מסע עננים מגיעים להר-המוריה מקריבים קרבן פסח, חוזרים בחזרה למצרים לצורך 'יציאת מצרים' למחרת!!!

א"כ סדר התפילה הוא בדקדוק רב קודם היה שחרור קודם היה שחרור מהעבדות בפועל. אח"כ מבית עבדים פדיתנו, יצאו ממצרים כדי להקריב קרבן הפסח במקומו. אח"כ המשיכה הגאולה ע"י מכת בכורות וקריעת ים סוף וכו'.

למדנו מהנ"ל, שקרבן פסח הראשון (הראשון לכל עם ישראל, שהרי אף האבות הקריבו קרבן פסח כמבואר ואקחה לי ב' גדי עזים בציווי יצחק לעשו) הנקרא "פסח מצרים" הוקרב במקומו. בהר המוריה. וא"כ מבאר הרש"ש שם בסוגיא בפסחים (צו, ב) לפי דברי היונתן בן עוזיאל הקטירו את האימורים במקומם במקום המקדש.

אבל בעיקר הסוגיא לפנינו, הגאולה הגמורה שעליה אין חולק, הרי זו הגאולה שיצאו ממצרים בבלי שוב. אבל כבר בלילה היה יציאה לצורך קרבן פסח, מוגדר 'לגאולה', אבל היות וחזרו עדיין לא התקיימה הגאולה השלמה.

סיכום הדף

נושא היום: דוד המלך ומשה רבינו ידעו מתי חצות. חסידות דוד.

סייג עד חצות. גאולה תפילה. תהילה לדוד.

למדנו שאמר דוד המלך "חצות לילה אקום" כלומר ידע מתי הוא 'חצות'. ואילו משה רבינו שהזהיר על מכת בכורות אמר 'חצות' משמע שלא ידע בדיוק מתי הוא 'חצות'. (א. למדנו לעיל שכינויו סימן לו). ב. לרבי זורא, משה רבינו ודוד המלך ידעו בדיוק מתי חצות, הכינוי היה נצרך כדי לעוררו. ומשה רבינו אמר 'חצות' מחשש שיטעו אנשי פרעה ויאמרו משה רבינו בדיא, ומהלכות דרך ארץ שיתרגל אדם לומר 'איני יודע' שלא יכשל בדבריו. ג. לרב אשי, ידע משה רבינו מתי חצות ואמר 'חצות' היות ואמר בליל יד' בניסן שלמחרת תהיה הגאולה בזמן חצות, והיות ואמר יום קודם התבטא ב'חצות' של עכשיו.

"לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני" ונחלקו לוי ורבי יצחק מה כוונת דוד המלך במידת חסידותו, א. כל המלכים יושנים עד שעה שלישית ביום, ואני קם בחצות להודות לך. ב. כל המלכים יושבים בחבורה ועוסקים בכבודם, ואני ידע עסוקות בכבוד שמים לטהר אשה לבעלה. ועוד, מתייעץ עם רבי מפיבשת, ועומד עלי ובודק איך אני מוכרע בהלכה, ואינו מתבייש בזה. המקור לזה ביאר רבי יהושע בנו של רב אדי "ואדברה בעדתיך נגד מלכים ולא אבוש". למדו בברייתא שאין שמו 'מפיבשת' ונקרא כך משום שהיה מבייש פני דוד בהלכה, ושמו היה 'איש בושתי' [1]. עוד מבואר בברייתא שדוד הקטין את עצמו ביחס למפיבשת זכה לבן ששמו היה 'דניאל' ונקרא 'כלאב' ביאר ריו"ח ע"ש שהיה מלכים את מפיבשת בתורה.

שואלת הגמ', אמר דוד המלך "כי חסיד אני", ומאידך אמר "לולא האמנתי לראות" וביאר רבי יוסי שאמר דוד שאינו יודע אם יש לו חלק עם הצדיקים בשכר לעתיד לבא. ביארה הגמ' שמחוקק לחסיד אך חשש שמא יגרום החטא, כפי שדרש רבי יעקב בר אדי לגבי יעקב אבינו שהקב"ה הביטוי "ושמרתיו בכל אשר הלך" ומצד שני יעקב אבינו חשש מהנזכר "ויירא יעקב", אלא חשש שיגרום החטא. ומצאנו שגרום החטא, כאשר עלו מגלות בבל שהיו ראויים ישראל שיהיה להם נסים בבנין בית שני כמו שהיה בזמן כיבוש הארץ, אולם גרם החטא ונקקו לרשותו של כורש, אחשווש ודריוש.

שיטת רבנן במשנה שזמן ק"ש הוא עד חצות, דנה הגמ' איך למדנו את הדרשה של "בשכבך אם כר"א שאמר עד סוף הראשונה שמתחילת הלילה לנשים הרוצים לישון שהם כבר עלו על ידעם, או כרבן נמליאל שסבר עד עלות השחר ו"בשכבך" לישון בכל שעה ששוכבים. מבארת הגמ' שסברו כרבן נמליאל ואמרו עד חצות כדי לעשות סייג ולמנוע מהאדם שיפסיד ק"ש. כפי שמבואר בברייתא שאם היה זמן רב היה אוכל וישן מעט כאשר חוזר מן העבודה ומפסיד ק"ש, ועתה נכנס לבית הכנסת לומד מעט וקורא ק"ש וכו' [2]. והעבר על דברי חכמים חייב מיתה, והחמירו בזה יותר היות וחששו יותר שירד, ונ"א שבאו לאפוקייהו ממי שסבר שתפילת ערבית רשות.

מבואר בדברי הברייתא ש'קורא ק"ש ומתפלל, ברייתא זו היא כשיטת ריו"ח בדיון שמיכת גאולה לתפילה, לכ"ע בתפילת שחרית צריך לסמוך 'גאולה' לתפילה, ונחלקו לגבי ערבית, שיטת ריו"ח, הסומך גאולה לתפילה וערבית הרי הוא ב' פדיותה" [3]. ולרבי"ל קודם מתפלל ואח"כ קורא ק"ש, שתיקנו את התפילות בין ק"ש של שחרית לערבית. יסוד מחלוקתם, א. בסברא ריו"ח למה שאמנם בלילה היא לא הגאולה העיקרית אבל תחילת הגאולה היא מהלילה. ורבי"ל סבר שאין גאולת הלילה נחשבת לגאולה. ב. ריו"ח דרש "בשכבך ובקומך" כמו שבבוקר ק"ש ואח"כ תפילה, כך אף בבוקר. ורבי"ל, "בשכבך ובקומך" כמו שבבוקר הק"ש סומך למיטה כך אף בערב. הקשה מר בר אשי, שהרי בערב 'השכיבו' מפסיק בין גאולה לתפילה, וביארו שאין זה הפסק אלא מוגדר 'לגאולה ארוכה'. וכן קודם התפילה אומר ד' שפתי פתחו ופי גידי תהילתך' ואין זה הפסק, שלאחר שתיקנו חכמים מוגדר לתפילה ארוכה.

אמר רבי אלעזר בר אבינא, האומר ג' פעמים ביום 'תהילה לדוד' מובטח לו שהוא בן העולם הבא. ומסקנת הגמ' משום שהפסוקים מסודרים לפי א"ב, וכן מוזכר בו פרנסה ומזון לכל חי. (שהרי מצד הא"ב היה ניתן לומר קפיטל קיט' שיש בו א"ב שמונה פעמים. ומצד פרנסת העולם ניתן לומר קפיטל קלו) אמר ריו"ח, ב'אשר' אין פסוק המתחיל באות ג' משום שכתוב "נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל", חכמי ארץ ישראל ביארו פסוק זה באופן שיש בו אף הצלה וכך, נפלה. לא תוסיף. - כלומר לא תוסיף לנפול. קום בתולת ישראל. אמר רבי"ל אמנם דילג דוד על פסוק הפותח באות ג' אבל מיד מסכה ברוח הקודש "סומך ד' לכל הנופלים".

עוד נזכר בשם רבי אלעזר בר אבינא, מעלתו של מיכאל גבוהה יותר שנאמר שפרח שלחיותו בפריחה אחת, ואילו אצל גבריאל נאמר ששן בב' פריחות. וביאר ריו"ח 'אחד מן השרפים' הכוונה למיכאל משום שדרשו גז"ש ש'אחד' היינו מיכאל. מבואר בברייתא שמיכאל בפריחה אחת. וביראל בב' פריחות. ומלאך המוות בח' פריחות, ובשעת המגיפה בפריחה אחת.

הארות

[1] עיין בשיטה מקובצת כאן לעוד גירסאות בשמו. ועיין יבמות עט, א תוד"ה ארמוני ומפיבשות. ועיין כאן במהרש"א בח"א שהאריך בנושא. [2] בתוד"ה וקורא, והכינוי מדברי הברייתא שמשעה שהגיע זמן ק"ש של לילה אין לאכול סעודה עד שיקרא ק"ש ותתפלל. ועי' שיע' או"ח סי' רלה סעיף ב, שאסור להתחיל בסעודה קודם זמן ק"ש חצי שעה ועי"ש. [3] לגבי 'יראו עיניו' שנהגו בקהילות חו"ל לאמרו לאחר השכיבו, וכן קדיש, מדוע אינם מהווים הפסק בין גאולה לתפילה, עי' תוס' כאן ד"ה דאמר.